

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№10

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 871 sahifa.

2025-yil, 19-oktyabr

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

QAYTA TIKLANUVCHI YASHIL ENERGIYA: BARCHA UCHUN MUHIM MASALA.....	13
Muxiddin Kalonov	
MOLIYAVIY INNOVATSIYALAR: IQTISODIY MOHIYATI, QO'LLANILISHI VA RIVOJLANISHI.....	19
Quliyev Begimqul Melikovich	
SAVDO KORXONALARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA STATISTIK TAHLIL USULLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	24
Sabirova Oysuluv Shonazarovna	
KORXONANING MEBEL MAXSULOTLARI BOZORIDAGI O'RNINI KENGAYTIRISH USULLARI	30
Musayeva Shoirazimovna	
IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA KO'RSATKICHLARI TIZIMINING FUNKTSIONAL JIHATI.....	35
Alabayev Sobitxon	
MAMLAKATIMIZDA MAHSULOTLARNING MUVOFIQLIGINI BAHOLASH AMALIYOTI.....	40
Zakirov Ansabxon Akaidinovich	
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНЫХ ОБЛИГАЦИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	48
Саидахмедова Аида Мирзаевна	
KORXONALAR FAOLIYATIDA DEBITOR VA KREDITOR QARZDORLIKNI BOSHQARISH	55
Mirzayev Ozod Furkatovich	
AHOLI PUL DAROMADLARI VA HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARI O'RTASIDAGI EKONOMETRIK TAHLIL.....	59
Qodirov Farrux Ergash o'g'li	
BUDJET RESURSLARI SHAKLLANISHIDA HUDUDNING SOLIQ SALOHİYATINI OSHIRISH VA MOLIYAVIY BARQARORLIK.....	64
Yuldashev Adhamjon Axadjonovich	
SANOAT KORXONALARI IQTISODIY RIVOJLANISHI TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUVLAR.....	69
Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	
МЕТОДИКА УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА	73
Минутдинова Лилия Тагировна, Машарипов Озод Алимович	
ГАРМОНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН В СООТВЕТСТВИИ С МСФО	78
Абдужалилова Дилноз Абдусаттаровна	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA SMART TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI	84
Sobirjonov Muxiddin Toxirjon o'g'li	
TO'LOVGA QOBILIYATSIZLIK HOLATIDAGI KORXONALARDA TUGATISH BALANSINI TUZISH.....	90
Nabiyev Gofurjon Nosirjon o'g'li	
O'ZBEKISTON SANOATINING "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TAYOTGANLIGI: IMKONIYATLAR VA CHEKLOVLAR	96
Habibullayev Oybek Asliddin o'g'li	
YASHIL IQTISODIYOT KONTSEPTSIYASINING EVOLYUTSIYASI VA ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR.....	102
Allayarov Suxrob Rustamovich	
O'ZBEKISTONDA TO'G'RIDAN-TO'G'RI CHET EL INVESTITSIYALARINING MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI	107
Raxmatov Adxam Itolmasovich, Boynazarova Matluba Xatamovna	

HUDUDIY IJTIMOY TENGLIK VA KAMBAG'ALLIKNI YUMSHATISHDA MEHNAT RESURLARI OMILLARI.....	114
Durumov Temur G'olibovich	
TRANSPORT TARMOG'I VA MILLIY IQTISODIYOTNING ASOSIY TARMOQLARI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNI MODELLASHTIRISH (SURXANDARYO VILOYATI MISOLIDA)	121
Turayev Baxtiyor Ergashevich, Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li	
РОЛЬ ЭНЕРГЕТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ УСТОЙЧИВОГО РОСТА ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА.....	134
Нигматуллаева Гулчехра Нуруллаевна	
O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM BOZORINING RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI VA UNDA SIFAT MENEJMENTINING ROLI.....	139
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
YER QA'RIDAN FOYDALANUVCHILARGA SOLIQ SOLISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	145
Zoxidov Ismatjon Yunusjon o'g'li	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TURIZM INDUSTRIYASIDA INNOVATSION BIZNES-MODELLAR.....	151
Shaxinabonu Choriyeva	
AVTOTRANSPORT – EKSPEDITSIYA XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING KONTSEPSIYASI	157
Ergasheva Mukhabbat Abdusamatovna	
“YASHIL” ENERGIYA ISHLAB CHIQUVCHI KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI SOLIQQA TORTISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	163
Toshtemirov To'liqin Toirjonovich	
DAVLAT IQTISODIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA SIYOSIY INSTITUTLARNING ROLI VA UNI KUCHAYTIRISH MEKANIZMLARI.....	166
O. Nurmuradov	
TIJORAT BANKLARIDA RAQAMLI BANK TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI	171
Meyliqulov Shaxboz Xolmamat o'g'li	
СВЯЗНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	176
Ташматов Гайрат Ровшанович, Содиков Авазбек Мадаминович	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI TURIZM SOHASINI RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI.....	183
Zarikeyeva Miyasar Maratovna	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH TENDENSIYASI.....	187
Saidrahmatova Zuhraxon Saidazim qizi	
O'ZBEKISTON KONCHILIK SANOATI KORXONALARIDA INVESTITSION JARAYONLARNI BOSHQARISH VA INNOVATSION XAVFLARNI KAMAYTIRISH STRATEGIYALARI	192
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'ZBEKISTONDA QULAY INVESTITSIYA MUHITINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI.....	196
Xuramov Zafar Rajabaliyevich	
PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASSTERLARIDA XOMASHYO TA'MINOTI BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING XORIJ DAVLATLAR TAJRIBASI.....	201
Zakirov Abduazim Abdurashidovich	
НОВЫЙ ЭТАП ПРИМЕНЕНИЯ РЫНОЧНЫХ МЕХАНИЗМОВ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	206
Махкамов Ибраим	
O'ZBEKISTONDA SUG'URTA BOZORINING RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI.....	213
Kushmuradov Oman, Ismoilov Sherzod Ismoil o'g'li	
GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA MILLIY IQTISODIYOT NAZARIYASI.....	217
Mo'yidinov Xurshidbek Abdullayevich	
DORIVOR O'SIMLIKLARNI QAYTA ISHLASHNING HOZIRGI HOLATI VA MUAMMOLARI	221
Usmonov Mirg'ulom Xoshim o'g'li	

BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA YERISHISHDA SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARINI QO'LLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILASHTIRISH (XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI MISOLIDA)	227
Nasrulloev Hayotjon Xabibulloevich	
НЕЙРОИНТУИТИВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО РОЛЬ В УПРАВЛЕНИИ РИСКАМИ В БИЗНЕСЕ.....	233
Ягудин Дмитрий Рустамович	
RESURLARNI SOLIQQA TORTISH AMALIYOTINING XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA ULARNING MILLIY SOLIQ TIZIMIDA QO'LLASH MASALALARI	240
Nasimdjanoov Yunusjon Zoxidovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI UCHUN QO'LLANILAYOTGAN SOLIQQA TORTISH MEXANIZMLARI	246
Akbarov Akramjon Ibragimzhonovich	
TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA "YASHIL" MARKETINGNI JORIY ETISHNING DOLZARB JIHATLARI	250
Bazarova Fayyoz Tuxtamurodovna	
INSON KAPITALI VA IQTISODIYOTNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI.....	255
Muzaffar Raximov	
UY-JOY KOMMUNAL XO'JALIGINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	259
Odamboyev Oybek Ravshanbek o'g'li	
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS' APPROACHES TO ATTRACTING INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL	268
Akhmadaliyeva Nikholakhon	
RAQAMLI PLATFORMALAR ORQALI KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	273
Vohobov Hikmatillo Ma'mirjon o'g'li	
ФОРСАЙТ И ЭКОНОМИЧНЫЕ ИННОВАЦИИ КАК ДРАЙВЕРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТОРГОВЛИ САМАРКАНДА	280
Тохинова Гуллола Миркамолевна	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI BOSHQARISHDA KASB-HUNAR TA'LIMI BITIRUVCHILARINING O'RNI	287
Toshpulatov Sherzod Xaydarkulovich	
DIGITAL TECHNOLOGIES IN ECOTOURISM: INNOVATIVE STRATEGIES FOR ADVANCING GREEN TOURISM	292
Barno Erkayeva	
AGROTURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	296
Baymuradova Iroda Shermamatovna, Mardonova Zarifa Numonjonovna	
DAVLAT BUDJET NAZORATI TIZIMINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI	301
B.Sh.Mirzayev	
YOSHLAR BANDLIGIDA KO'NIKMALAR NOMUTANOSIBLIGI MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.....	307
Raxmatxo'jayev Axrorxo'ja Akmal o'g'li	
TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARINING EKSPORT SALOHİYATINI TAHLIL QILISH VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI BAHOLASH.....	311
Oqboyev Alisher Rasuljanovich	
РЕИНЖИНИРИНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА.....	317
Рахимходжаева Нодира Саидрахаловна	
QISHLOQ XO'JALIGI TA'MINOT ZANJIRI JARAYONLARINING HOZIRGI HOLATINI TAHLIL QILISH.....	323
Ermonov Farrux	
O'ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI SHAKILLANTIRISH JARAYONIDA MOLİYAVIY NAZORATNI INNOVATSION TA'LIM YO'NALISHLARINI YO'LGA QO'YISH ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	329
Turg'unov Bahtiyor Nuriddinovich	

MARKAZIY OSIYODA SUV RESURSLARINI BOSHQARISH VA HAMKORLIKNING DOLZARB MASALALARI	334
Amanbaev Amanali Orazbaevich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI TURDAGI LOGISTIKA XIZMATLARINING USLUBIY ASOSLARI.....	338
Z. Teshayev	
O'ZBEKISTON AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA XIZMATLARI SOHASINING AMALDAGI HOLATINI TAHLIL QILISH.....	343
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
KORPORATIV BOSHQARUVDA LEADERSHIP 4.0 TAMOYILLARINI JORIY ETISH SAMARADORLIKNI OSHIRISH IMKONIYATLARI.....	349
Ismailov Allayor Rashidovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASH MASALALARI	355
Yusupov Farxod Adamboyevich	
O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNI O'RNI VA UNI RIVOJLANTIRISHNI USTUVOR YO'NALISHLARI	359
Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	
MINTAQADA SANOAT KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHNING SOLISHTIRMA EKONOMETRIK MODELLARI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	363
Saatmurotov Shohrux Zafar o'g'li	
O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLI IMKONIYATLAR	369
Abdurazaqov Jasur Abdunasimovich	
RAQAMLI PLATFORMALAR YORDAMIDA NORASMIY VA YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISHNING QO'SHIMCHA IMKONIYATLARI TO'G'RSIDA.....	374
Nasrullayev Hikmatullo Habibulloyevich	
O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI QO'LLAB-QUVVATLASH MAQSADIDA "XIZMATLAR IPOTEKASI" MOLIYAVIY INSTRUMENTLARINI AMALIYOTGA JORIY QILISH MASALALARI	379
Uskenbayeva Dilnoza Boxodir qizi	
ЭКОНОМИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАПЕЛЬНОГО ОРОШЕНИЯ ПРИ ВОЗДЕЛЫВАНИИ ЛУКА В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ.....	384
Суюнов Шохзодбек Мурод угли	
XORIJIY DAVLATLAR SANOAT IQTISODIYOTIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH TAJRIBASI (YAPONIYA, KOREYA VA GERMANIYA MISOLIDA)	389
Mansurova Sayyora Baxtiyor Kizi	
KORXONALARDA ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARI HISOBGA OLIISHDA XORIJ TAJRIBASINI QO'LLASH	395
Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o'g'li	
PECULIARITIES OF THE IRRIGATION WATER DELIVERY PAYMENT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	399
Muminov Sherzod Kholmirzaevich	
DIGITALIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS FOR EXPORT	404
Azimov R.B.	
AHOLI JON BOSHIGA UMUMIY DAROMADLAR HAJMINI TREND MODELLAR ASOSIDA PROGNOZLASH	409
Xolto'rayev Islom Ilhomovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI BANDLIK SHAKLLARI.....	416
Sayipov Begzod Rahimovich	
TIJORAT BANKLARINING YANGI DAVR SHAROITIDA MOLIYAVIY BARQARORLIGINI BAHOLASH USULLARI VA INDIKATORLARI	422
Sadikov Iskandar Gayratovich	
TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING SAMARADORLIGINI IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI	427
Ibrohimov Davronbek Muhammadi o'g'li	

MAHALLIY BUDJET SOLIQLI DAROMADLARI BAZASI BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA SOLIQLAR TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	433
Isoqov Zafarjon Zokirjonovich	
TOSHKENT SHAHRIDAGI YIRIK SOLIQ TO'LOVCHILARNING SOLIQ QARZDORLIGI TAHLILI	438
Soipov Boburmirzo Nosirjon o'g'li	
РОЛЬ ЖИЛИЩНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В СИСТЕМЕ КОМПЛЕКСНОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ МЕЗОУРОВНЯ	446
Далиев Ахтам Шарафутдинович	
TO'QIMACHILIK SANOAT KORXONALARIDA INSON RESURLARINI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBALARINING ZARURLIGI	454
Abdullayev Dostonbek G'ofurjon o'g'li	
TURISTIK KLASSTERLARNING NAZARIY ASOSLARI VA ULARNING HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O'RNI	458
Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	
XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA RESURS TA'MINOTI BOSHQARUVINING NAZARIY KONSEPSIYALARI VA MODELLARI	462
Arziqulova Oybar chin Eshquvat qizi	
XIZMATLAR SEKTORIDA RAQAMLI INNOVATSIYALAR VA MIJOZLAR EHTIYOJLARINI QONDIRISH MEKANIZMLARI	467
Xudoyorov Lochinbek Bahromovich	
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА	472
Базаров Бердымурад Улугмуродович, Атавуллаева Саида Джумабекмуродовна	
TURIZM SOHASIDA KADRLAR SALOHİYATINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZMI	478
Ho'jaqulov Bobur Rustam o'g'li	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLATNING RO'LI	483
Nabiyeva Muxabbat Djabirxanovna	
"HOW GREEN INVESETMENTS CAN EFFECT ON ECONOMIC GROWTH IN DEVELOPING COUNTRIES"	485
Farangiz Ma'rufjonovna Pirmatova	
TIJORAT BANKLARIDA UZOQ MUDDATLI RESURLAR MANBALARI VA ULARNING HAJMINI OSHIRISHNING ZARURIYATI	493
Abduraxmonov Akmal Nurmat o'g'li	
GLOBAL BOSHQARUV VA BARQAROR RIVOJLANISHDA YASHIL TEXNOLOGIYALARNING ROLI	498
M.Sh. Tolipov	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	504
Буранбаева Шоира Рустамовна	
O'ZBEKISTON SHAROITIDA PIYOZ YETISHTIRISHDA TOMCHILATIB SUG'ORISHNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI	508
Suyunov Shohzodbek Murod o'g'li	
YENGIL SANOAT KORXONALARINING RIVOJLANISHIGA BOSHQARUV MADANIYATIDAN FOYDALANISHNING TA'SIRI	513
Aknazarova Zebiniso Bagdadovna	
ISHLAB CHIQRISHNI DIVERSIFIKATSIYALASH SHAROITIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZM SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI	518
Qurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH VA JOYLASHTIRISHNING IQTISODIY VA TASHKILIY ASOSLARI	524
Salimov Burxon Abubakirovich	
"YASHIL" IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH VA UNDA ENERGIYADAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	530
Berdiyeva Aziza G'anisher qizi	

SIRKULAR IQTISODIYOTDAN KORXONA VA TADBIRKORLAR MANFAATLARI	535
Sodikov Zokir Rustamovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK SOHASIDA ME'YORIY-HUQUQIY BAZANI ISHLAB CHIQISH	541
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Ubaydullayev Toxirjon Abdullajanovich	
MINTAQA OZIY-OVQAT MAHSULOTLARI CHAKANA SAVDOSIDA SHADOW WAREHOUSE MODELIGA ASOSLANGAN YETKAZIB BERISH TIZIMINI JORIY QILISH	548
Ibrayimova Dilnoza Abdisherpovna	
XIZMATLAR SAVDOSI SOHASIDA O'ZBEKISTONNING XALQARO HAMKORLIK IMKONIYATLARI	555
Qodirjonov A.M.	
TO'QIMACHILIK SANOATINI IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISH KONSEPSIYASINI SHAKLLANTIRISH USLUBIYOTI	559
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi	
ГЛОБАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ СМАРТ-ТУРИЗМА И ИХ ПРИМЕНИМОСТЬ К КУЛЬТУРНОМУ НАСЛЕДИЮ УЗБЕКИСТАНА	564
Салихбаев Нурсултон Равшанович	
IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMI VA IJTIMOIIY TIBBIY XIZMATLAR O'ZARO BOG'LIQLIGINING NAZARIY ASOSLARI	572
Shanazarov Farrux Shodiyorovich	
ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ РАЗРАБОТКИ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ JOB VARAKA DLYA RYNKA TRUDA UZBEKISTANA	577
Еримбетова Улбосын Маратовна	
TASHQI SAVDO VA INVESTITSIYALAR TAHLILI HAMDA ULARNING IQTISODIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI	582
Jalolov Bekzod Sherzod o'g'li	
"O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESLAR UCHUN SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA MOLIVAVIY KO'RSATKICHLARNI TAHLIL QILISH VA RAQAMLI YECHIMLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH"	586
Azamatjon Mardayev Abdusamat o'g'li	
FARMATSEVTIKA MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI	591
Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna	
O'ZBEKISTONDA INNOVASION TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA KADRLAR TAYYORLSH MENEJMENTINING AMAL QILISH USULLARI VA TURLARI	596
Ergashev To'liqin Shokirovich	
HUDUDIIY IQTISODIYOTNI RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH	602
Ibragimov Baxrom Baxodirovich	
ISLOMIY MOLIIYA INSTRUMENTLARINI JORIY ETISH ORQALI O'ZBEKISTONDA MOLIIYA BOZORINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI	606
Xodjayev Aziz Shovkatovich	
MAHALLIIY HOKIMIYAT QAROR QABUL QILISH JARAYONLARIDA DINAMIK OMILLAR VA ULARNING INTEGRATSIYASI	611
Axmedov Farxod Raxmonjonovich	
UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR AUDITINI TASHKIL ETISH VA TAHLIL QILISH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH	617
Rizakulov Abdurauf Abdimutalibovich	
ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ТУРИЗМА ЧЕРЕЗ КРЕАТИВНУЮ ИНДУСТРИЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПАКСТАН	623
Хошимова Камилла Навфал қизи	
IMITATION MODELDA AXBOROT NORAVSHANLIGI SABABLI YUZAGA KELADIGAN IQTISODIY SAMARASIZLIK TAHLILI	633
Qodirov Zohidjon Eralievich	

JISMONIY SHAXSLAR TOMONIDAN KREDITLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	637
Turdiboyeva Kumush Erkinovna	
SOG'LIQNI SAQLASH XIZMATLARI SOHASIDA SIFATNI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIK O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK	641
Usmanova Nasiba Akbarjonovna, Eshbekova Xayriniso Baxtiyorovna	
SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINING SEGMENTATSIYASIGA ASOSLANIB SOLIQ XAVFLARINI ANIQLASH VA BAHOLASHNING AMALIY YONDOSHUVI	648
Elbaeva M.R.	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK NAZARIY ASOSLARI VA IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI.....	653
Hamroyev G'ayratjon Sultonovich	
QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA ISHLAB CHIQUVISHNI SIFAT MENEJMENTI TAMOYILLARI ASOSIDA TASHKIL ETISHNING XORIJ MAMLAKATLAR TAJRIBASI	657
Achilov Ilmurad	
MINTAQALAR INVESTITSION SALOHİYATINI OSHIRISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI	663
Qobilov Anvar Eshpo'lotovich	
KORXONALARNING YASHIL MARKETING STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQUVISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	669
Sapayev Axmed Durdibayevich	
SANOAT KORXONALARINING SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA KO'P MEZONLI TAHLIL USULLARINI QO'LLASH.....	674
Muxammadaliyev Mirzohidjon Muxammadali o'g'li	
BOJXONA HUDUDIDA QAYTA ISHLASH BOJXONA REJIMINING AMALDAGI HOLATI TAHLILI	681
Abdullayev Shaxzodbek	
ENSURING SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT THROUGH INTEGRATION OF RECREATION AND ECOTOURISM RESOURCES IN UZBEKISTAN	686
Shaymanova Nigora Yusupovna	
MAKROIQTISODIYOTDA ISTE'MOL VA JAMG'ARISH FUNSIYALARI VA ULARNING O'ZBEKISTONDA O'ZGARISHI TENDENSIYALARI	691
Rustamov Narzillo Istamovich	
CHAKANA SAVDONI BOSHQARISHDA "BIG MIDDLE" NAZARIYASIDAN FOYDALANISH.....	697
Yaqubov Azizbek G'anibekovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUNARMANDCHILIKNI RIVOJLANTIRISHNING PROGNOZ VARIANTLARI	701
Ermetov Amirbek Ismailovich	
FISKAL NOMARKAZLASHTIRISH BO'YICHA XITOIY TAJRIBASI	708
Lokayev Bekzod Sherkobilovich	
SANOAT KORXONALARIDA RAQAMLI BOSHQARUV TIZIMLARI: IMKONIYATLAR VA CHEKLOVLAR.....	712
Ismatullayeva Munisxon Bori qizi	
EKOLOGIYA VA ATROF MUHITNI MUHOFAZA QILISH SOHASIDA DASTURIY BUDJETLASHTIRISH BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI	717
Dilshod Pulatov, Dildora Mirzaeva, Gulzora Qahharova	
TIKUV-TRIKOTAJ SANOATIDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH OMILLARI VA BOSHQARUV STRATEGIYALARI	725
Mardiyev Bunyod Sirojiddin o'g'li	
BURNOUTNING OLDINI OLIH: XODIMLAR SALOMATLIGI STRATEGIYASI	731
Ergasheva E'zoza Dilshod qizi	
O'ZBEKISTONDA KORXONALARNING TASHQI IQTISODIY FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNING HOZIRGI HOLATI VA MUAMMOLARI.....	736
Pulatova Moxira Baxtiyorovna	
QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARIDA XARAJATLARNI BOSHQARISH VA HISOBGA OLIHNING INNOVATSION USULLARI: MENEJMENT VA BUXGALTERIYANING O'ZARO INTEGRATSIYASI	742
Mamadiyarov Dilshad Uralovich, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISH MEXANIZMLARI	748
Uzoqov Suhrobjon Do'smat o'g'li	
OLIY TA'LIMNI MOLIYALASHTIRISH MODELLARI	754
Talapova Nargiza Baxriddinovna	
ВОЗОБНОВЛЕНИЕ ДОБЫЧИ ПРИРОДНОГО ГАЗА ИЗ ТРЁХ СКВАЖИН УЧАСТКА ХОДЖАСАЯТ ГКМ ДЕНГИЗКУЛЬ	758
Набиев Шахзод Темурович, Иргашбаев Шохрух Фаррух угли, Маннафов Улугбек Умар угли	
MADANIY TURIZM INDUSTRIYASINING RIVOJLANISH IMKONIYATLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	764
Toxirov Dilyor Davlatovich	
MOLIYAVIY AUTSORSING NAZARIYALARI VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI	768
Babadjanov Umiddbek Kamildjanovich	
TURIZM – TARIXIY XOTIRA VA ZAMONAVIY XIZMATLAR UYG'UNLIGI IFODASI	773
Janzakov Bekzot Kulmamat o'g'li	
QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI RAQOBATBARDOSHLIGINING MOHIYATI VA BAHOLASH MEZONLARI	777
Abdikarimova Zilola Baxramovna	
TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINI DIVERSIFIKATSIYALASHNING NAZARIY ASOSLARI	784
Ro'ziyeva Shaxlo Salimboyevna	
AXBOROT TIZIMLARINI RIVOJLANTIRISH VA TEXNIK XIZMAT KO'RSATISHNI QO'LLAB-QUVVATLASH	788
Samiyeva Maftuna Faxriddin qizi	
TIJORAT BANKLARI AKTIVLARI DAROMADLILIGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	791
Sanayev Javoxir Shovkat o'g'li	
FISCAL, MONETARY, AND CUSTOMS-TARIFF POLICIES IN ENSURING NATIONAL ECONOMIC STABILITY: EVIDENCE FROM UZBEKISTAN.....	796
Maxmudov S.T.	
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ КЛАСТЕРОВ	801
Юсупова Н.Т.	
SANOAT KORXONALARINING IQTISODIY O'SISHIGA TA'SIR ETUVCHI ASOSIY FAKTORLAR TAHLILI	807
Rahimova Mushtariybegim Muxammadg'olib qizi	
DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR VA ULARNING IJTIMOIIY-IQTISODIY OQIBATLARI.....	812
Abdumalikova G.F.	
MINTAQAVIY INVESTITSIYA SIYOSATINI SAMARALI BOSHQARISHNING IQTISODIY VA INSTITUTSION ASOSLARI	821
Kenjayev Ikrom Ergashboyevich	
RAQAMLI AVIATSIYA EKOTIZIMI: AI/ML, DIGITAL TWIN VA BLOKCHEYN INTEGRATSIYASI	828
Azimova Moxinur Nozimovna	
XALQARO MOLIYA BOZORLARIDA INVESTITSIYA RISKLARINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI	834
G'afurov Sherzod Abduvaxob o'g'li	
SURXONDARYO VILOYATINING REKREATSIYA RESURSLARI VA DAVOLASH-SOG'LOMLASHTIRISH TURIZMI SALOHİYATI	839
Murtazayeva Gulrux Isabek qizi	
MINTAQALAR TURISTIK-REKREATSION IMKONIYATLARINI BAHOLASHDA ZAMONAVIY GIS USULLARINI QO'LLASH (SARIOIYO TUMANI MISOLIDA)	845
Safarov Manuchexr Axtam o'g'li	
XITOIY TAJRIBASI ASOSIDA INVESTITSIYA MUHITINI TAKOMILLASHTIRISH	852
Tirkashev Farruxjon Xolyigitovich	
TURIZM FAOLIYATINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHGA OID NAZARIY BILIMLARINING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI	857
Maxmudova Aziza Pirmamatovna	

TIJORAT BANKLARI RESURS BAZASI MUSTAHKAMLIGINI BAHOLOVCHI KO'RSATKICHLAR TIZIMI	863
Raxmanov Ilxom Xurramovich	

TIJORAT BANKLARI RESURS BAZASI MUSTAHKAMLIGINI BAHOLOVCHI KO'RSATKICHLAR TIZIMI

Raxmanov Ilxom Xurramovich

Toshkent davlat iqtisodiyot univesiteti

“Bank ishi” kafedrası dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi

E-mail: raxmanov.ilxom@mail.ru

ORCID: 0000-0003-2082-9089

Annotatsiya. Maqolada tijorat banklarining resurs bazasi mustahkamligini baholash uchun mo'ljallangan ko'rsatkichlar tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, ushbu tizim tarkibiy, taqqoslama va riskga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida yoritilgan. Shuningdek, maqolada kelajakda tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini yanada chuqur baholash maqsadida iqlim risklari va stress-test kabi qo'shimcha ko'rsatkichlarni joriy etish taklif etilgan.

Kalit so'zlar: majburiyat, kapital, passiv, barqaror depozitlar, talab qilib olinguncha depozitlar, muddatli depozitlar, jamg'arma depozitlar, banklararo kreditlar, balansdan tashqari aktivlar, subordinar qarz, nomoddiy aktivlar, sof foyda, riskka tortilgan aktivlar, transformatsiya, defitsit.

Abstract. The article presents a system of indicators designed to assess the stability of commercial banks' resource base, substantiated through structural, comparative, and risk-oriented approaches. Furthermore, it is proposed to include, in the future, additional indicators such as climate risks and stress testing to enhance the comprehensiveness of assessing the resilience of commercial banks' resource base.

Key words: liabilities, equity, core deposits, demand deposits, time deposits, savings deposits, interbank loans, off-balance-sheet assets, subordinated debt, intangible assets, net income, risk-weighted assets, transformation, deficit.

Аннотация. В статье разработана система показателей оценки устойчивости ресурсной базы коммерческих банков, основанная на структурном, сравнительном и риск-ориентированном подходах. Также предложено в перспективе включить в систему таких показателей, как климатические риски и стресс-тесты для более комплексной оценки устойчивости ресурсной базы коммерческих банков.

Ключевые слова: обязательства, капитал, пассив, стабильные депозиты, депозиты до востребования, срочные депозиты, сберегательные депозиты, межбанковские кредиты, внебалансовые активы, субординированный долг, нематериальные активы, чистая прибыль, активы, взвешенные по риску, трансформация, дефицит.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmonida¹ “Xalqaro valyuta jamg'armasi ko'magida iqtisodiyotda vujudga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni aniqlash, ularning bank tizimi barqarorligiga ta'sirini baholashga qaratilgan stress-test modellarini ishlab chiqish, shuningdek, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy yo'qotishlarga banklarning bardoshlilikini ta'minlash maqsadida makroprudensial buferlar yaratish choralarini ko'rib borish” kabi ustuvor yo'nalishlar, maqsad va vazifalar belgilab berilgan [1].

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son <https://lex.uz/en/docs/-5841063>

Banklar resurs bazasi ko'rsatkichlarini tizimlashtirishning asosiy maqsadi — ularning resurslar holatini va ulardan foydalanish samaradorligini kompleks tarzda baholashdan iboratdir. Ushbu tizimga kiritilgan ko'rsatkichlardan tijorat banklari resurs bazasi barqarorligini ta'minlash hamda ularning moliyaviy faoliyatini tahlil qilish jarayonida samarali foydalanish mumkin.

Tijorat banklarining resurs bazasi mustahkamligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish banklarning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish, likvidlikni saqlash va kutilmagan moliyaviy zararlarga bardosh berish qobiliyatini ta'minlaydi. Resurs bazasining yetarli darajada mustahkam bo'lmashligi bankning moliyaviy ahvolini zaiflashtirishi, kreditlash faoliyatini cheklashi hamda iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, resurs bazasining barqarorligini oshirish bank tizimining umumiy moliyaviy sog'lomligini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tijorat banklari moliyaviy tizimning eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Ularning resurs bazasining barqarorligi nafaqat alohida bankning, balki butun milliy moliyaviy tizimning ishonchliligi va barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi banklarga o'z resurs bazasining holatini tahlil qilish, zaif tomonlarni aniqlash va ularni mustahkamlash bo'yicha samarali choralar ko'rish imkonini beradi. Bu esa, o'z navbatida, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash hamda mijozlar manfaatlarini ishonchli himoya qilishga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Bank ishi va statistika sohasiga oid ilmiy manbalar hamda tadqiqotlarda bir qator olimlar tijorat banklari faoliyatini baholash uchun mo'ljallangan turli ko'rsatkichlar tizimini taklif etganlar. Xususan, Shirinskaya E. B., Ponomareva N. A. va Kupchinskiy V. A. [2] tijorat banklari faoliyatini to'lov qobiliyati va likvidlik nuqtayi nazaridan tavsiflovchi 30 ta ko'rsatkichdan iborat tizimni ishlab chiqqanlar.

V. V. Ivanov [3] esa mazkur tizimni yanada takomillashtirib, unga qo'shimcha 12 ta ko'rsatkichni kiritgan.

Pomorina M. A. [4] tomonidan bankning joriy faoliyatini monitoring qilish uchun mo'ljallangan ko'rsatkichlar tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, u quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- bank operatsiyalarining umumiy hajmi va tuzilmasini tahlil qilish uchun ko'rsatkichlar guruhi;
- aktiv va passiv operatsiyalarning muvofiqligini monitoring qilish hamda joriy risklar darajasini aniqlash uchun ko'rsatkichlar guruhi;
- amalga oshirilayotgan operatsiyalar samaradorligini monitoring qilish uchun ko'rsatkichlar guruhi.

Shuni ta'kidlash joizki, ayrim ishlab chiqilgan ko'rsatkichlar tizimlarida bank faoliyatini statistik baholashda kompleks yondashuv yetarlicha qo'llanilmagan, bu esa tahlilning chuqurligini cheklaydi. Shu bois, iqtisodchilar banklar faoliyatini ko'rsatkichlar tizimi orqali kompleks tarzda baholashga intilmoqdalar. Bunday yondashuv statistik tahlilning aniqligi va amaliy qiymatini sezilarli darajada oshiradi.

Gilyarovskaya L. G. va Panevina S. N. hammuallifligidagi [5] adabiyotda taklif etilgan ko'rsatkichlar tizimi oltita mikroblokdan iborat bo'lib, u bank faoliyatini har tomonlama baholash imkonini beradi:

Birinchi mikroblok – “Bank aktivlari va majburiyatlari sifatini tahlil qilishning asosiy ko'rsatkichlari”;

Ikkinchi mikroblok – “Bankning to'lov qobiliyati va moliyaviy barqarorligini tahlil qilishning asosiy ko'rsatkichlari”;

Uchinchi mikroblok – “Bankning o'z mablag'lari (kapitali) yetarililigi baholashning asosiy ko'rsatkichlari”;

To'rtinchi mikroblok – “Kredit riskini baholashning asosiy ko'rsatkichlari”;

Beshinchi mikroblok – “Foiz riski va bankning aktiv-passiv operatsiyalari muvozanatini baholashning asosiy ko'rsatkichlari”;

Oltinchi mikroblok – “Bank faoliyatining moliyaviy natijalarini baholashning asosiy ko'rsatkichlari”.

Batrakova L. G. [6] tomonidan ishlab chiqilgan statistik ko'rsatkichlar tizimi ham banklar faoliyatining turli jihatlarini qamrab oladi. U besh blokdan iborat bo'lib:

- birinchi blok – “Bank tizimi tuzilmasi ko'rsatkichlari”;
- ikkinchi blok – “Resurs bazasini shakllantirish ko'rsatkichlari”;
- uchinchi blok – “Mablag'larni joylashtirish ko'rsatkichlari”;
- to'rtinchi blok – “Bank biznesi va ishlab chiqarishning o'zaro aloqasi ko'rsatkichlari”;
- beshinchi blok – “Faoliyat samaradorligi ko'rsatkichlari”.

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini baholashda qo'llaniladigan usul va modellar xorijlik taniqli olimlarning tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Edward Altman va Robert Merton kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan uslublar, shuningdek CAMELS reyting tizimi moliyaviy barqarorlikni baholashda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Altman Z-Score modeli, amerikalik iqtisodchi Edvard Altman tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, korxona yoki bankning moliyaviy qiyinchiliklarga uchrash ehtimolini baholash va bankrotlik xavfini bashorat qilish uchun qo'llaniladi [7].

CAMELS reyting tizimi esa moliyaviy barqarorlikni baholashda keng qo'llaniladigan model hisoblanadi. Ushbu tizim kapitalning yetariligi, aktivlar sifati, boshqaruv darajasi, daromadlilik, likvidlik va risklilik kabi asosiy ko'rsatkichlarni baholashga imkon beradi.

CAMELS modeli bank tizimini kompleks tahlil qilish, moliyaviy zaif tomonlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, model bank faoliyatida operatsion va ma'muriy risklarni aniqlash, ularni boshqarishning samarali mexanizmlarini shakllantirish va nazorat tizimini kuchaytirishga xizmat qiladi. Mazkur model banklarning ichki boshqaruv jarayonlarini tahlil qilish, ularning risklardan qochish strategiyasini baholash hamda moliyaviy sog'lomligini monitoring qilishda muhim vosita hisoblanadi [8].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tahlil natijalariga ko'ra, tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini baholovchi ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqishda tizimli yondashuv, ma'lumotlarni umumlashtirish va strukturaviy tahlil usullari qo'llanildi. Ushbu metodologiya bank faoliyatining resurs bazasini baholashda ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirish, iqtisodiy va statistik omillarni kompleks tarzda o'rganish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarning resurs bazasi statistik ko'rsatkichlari tizimi ma'lum iqtisodiy va statistik talablarga qat'iy rioya etilgan holda tuzilishi lozim. Ko'rsatkichlarni tizimlashtirishga qo'yiladigan umumiy iqtisodiy talablar quyidagilardan iborat: bank resurs bazasi holatini to'liq aks ettirish, resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanishda ichki hamda tashqi omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga olish, shuningdek bank resurs bazasi rivojlanishiga muvofiq ularni doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta'minlash.

Banklar resurs bazasi ko'rsatkichlari tizimiga qo'yiladigan statistik talablar esa quyidagilarni o'z ichiga oladi: ko'rsatkichlarni hisoblashda yagona metodologiyaning mavjudligi, bank resurslarini statistik ko'rsatkichlarda kompleks va to'liq aks ettirish, tizimdagi ko'rsatkichlar o'rtasida mantiqiy bog'liqlikni ta'minlash, ularning analitik mazmunini maksimal darajada ochish hamda natijalarni iqtisodiy jihatdan talqin qilish imkoniyati.

Tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini tavsiflovchi ko'rsatkichlarni shakllantirishda biz murakkab, ko'p darajali yondashuvdan (ya'ni resurslarning shakllanishi, joylashuvi, potentsiali, barqarorligi, samaradorligi, risklilik darajasi va harakati kabi ko'rsatkichlarni chuqur tahlil qilishdan) tashqari, uni soddalashtirilgan, amaliy qo'llash uchun qulay ko'rinishda ifodalashga harakat qildik.

Tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Strukturaviy (tarkibiy) ko'rsatkichlar.

Banklar faoliyati o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, u doimiy monitoring va nazoratni talab etadi. Ushbu nazorat, avvalo, bank aktivlari va passivlarining tarkibiy tahlilini o'tkazishni nazarda tutadi. Bu tahlil bank faoliyati natijasida shakllanadigan moliyaviy ko'rsatkichlarning dinamikasini aniqlash va baholash imkonini beradi. Ma'lumotlar sifatini chuqur tahlil qilish, ularning o'zgarish tendensiyasini aniqlash va bank faoliyatining moliyaviy samaradorligini oshirish uchun oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilish muhim ahamiyatga ega.

Bank balansining tuzilishini strukturaviy tahlil qilish masalasi alohida tadqiqotlarni talab qiladi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan ilmiy ishlarda olimlar va mutaxassislar bank balansining optimal tuzilmasini aniqlash, aktiv va passivlarni muvofiqlashtirish orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan turli yondashuvlarni taklif etganlar.

Bank balansini optimallashtirish strategik jihatdan muhim vazifalardan biridir, chunki har bir bank faoliyati davomida minimal xarajatlar bilan maksimal foyda olishga intiladi. Buning uchun esa aktivlar va passivlar sifatini doimiy ravishda nazorat qilish zarur.

Tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini ifodalovchi strukturaviy (tarkibiy) ko'rsatkichlar tizimini shakllantirishdan maqsad — bank resurs bazasining optimal tuzilishini ta'minlaydigan samarali mexanizmlarni aniqlashdan iboratdir.

Shuningdek, tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini ifodalovchi strukturaviy ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish jarayonida bank resurslarining milliy va xorijiy valyutadagi nisbatlari, majburiyatlarning tarkibiy tuzilishi, ularning muddatlar bo'yicha taqsimlanishi hamda boshqa moliyaviy ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Mazkur yondashuv bankning resurs bazasi sifatini yanada chuqur tahlil qilish, uning tarkibiy barqarorligini aniqlash va samaradorligini oshirish imkonini beradi (1-jadval).

1-jadval. Tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini ifodalovchi strukturaviy (tarkibiy) ko'rsatkichlar tizimi

№	Ko'rsatkich	Formula	Iqtisodiy mazmuni
1.	Bank majburiyatlarining ulushi	$\text{Majburiyatlar} / \text{passiv} \times 100$	Mazkur ko'rsatkich 88–90 % atrofida bo'lganda, bank kapitali yetarli darajada shakllangan hisoblanadi. Bu bankning moliyaviy barqarorligi va to'lov qobiliyatining mustahkamligini ko'rsatadi.
2.	Barqaror bo'lmagan majburiyatlarning ulushi	$\text{Barqaror bo'lmagan majburiyatlar} / \text{jami majburiyatlar} \times 100$	Ushbu ko'rsatkich bank majburiyatlari tarkibida qisqa muddatli yoki o'zgaruvchan manbalar ulushini ifodalaydi. Uning oshishi likvidlikni boshqarishda ehtiyotkorlikni kuchaytirish zaruratini bildiradi.
3.	Bank kapitalining ulushi	$\text{Kapital} / \text{passiv} \times 100$	Bank kapitalining resurslar tarkibidagi minimal miqdori 10 % darajada bo'lishi talab etiladi. Bu ko'rsatkich bankning moliyaviy mustahkamligini ta'minlaydi.
4.	Qoplash koeffitsiyenti	$\text{Kapital} / \text{majburiyatlar} \times 100$	Ushbu koeffitsiyentning optimal qiymati 15 % atrofida bo'lishi bank resurslarini xavfsiz tarzda qoplash imkonini beradi.
5.	Tijorat banki depozitlarining yetarliligi	$\text{Talab qilib olinguncha depozitlar} / \text{jami depozitlar} \times 100$	Ko'rsatkichning eng yuqori me'yoriy darajasi 30 % bo'lib, bu bank depozit portfelining likvidlik jihatidan muvozanatli shakllanganini bildiradi.
6.	Depozit resurslarining barqaror qismi	$\text{Barqaror depozitlar} / \text{jami depozitlar} \times 100$	Ko'rsatkichning minimal me'yoriy darajasi 75 % etib belgilangan bo'lib, bu bank resurslarining barqarorligi va mijozlar ishonchining yuqoriligini ifodalaydi.
7.	CASA ko'rsatkichi	$(\text{Talab qilib olinguncha depozitlar} + \text{jamg'arma depozitlar}) / \text{jami depozitlar} \times 100$	Mazkur ko'rsatkich bankning arzon resurs manbalarini aks ettiradi. Uning past bo'lishi bank rentabelligini oshirishga xizmat qiladi.
8.	Depozitlarning muddatlari bo'yicha tuzilishi koeffitsiyenti	$\text{Muddatli va jamg'arma depozitlar} / \text{jami depozitlar}$	Ko'rsatkichning optimal qiymati 0,7–0,8 oralig'ida bo'lishi bank resurslarining muddat jihatidan muvozanatli va barqaror shakllanganini anglatadi.
9.	Depozitlar bo'yicha kapitalning yetarliligi	$\text{O'z kapitali} / \text{jami depozitlar} \times 100$	Mazkur ko'rsatkich bank mijozlarining mablag'larini o'z kapitali hisobidan qoplash imkoniyatini ifodalaydi. Optimal qiymat kamida 10 % bo'lishi maqsadga muvofiq.
10.	Mijozlar bazasi ko'rsatkichi	$(\text{Aholi omonatlari} + \text{yuridik shaxslar mablag'lari}) / \text{jami jalb qilingan mablag'lar} \times 100$	Ushbu ko'rsatkich kamida 80 % bo'lishi kerak. Bu bank resurslarining asosiy qismini ishonchli mijozlar mablag'lari tashkil etayotganini bildiradi.
11.	Banklararo kreditlarning jami jalb qilingan mablag'lar tarkibidagi ulushi	$\text{Banklararo kreditlar} / \text{majburiyatlar} \times 100$	Ko'rsatkichning 35 % dan oshmasligi maqsadga muvofiq. Bu bankning tashqi moliyaviy manbalarga ortiqcha tayanmasligini ta'minlaydi.
12.	Banklararo kreditlarning resurslar tarkibidagi ulushi	$\text{Banklararo kreditlar} / \text{passiv} \times 100$	Ko'rsatkich 20 % dan oshmasligi tavsiya etiladi. Bu bank resurslarining mustaqilligi va xavf darajasining pastligini anglatadi.
13.	Jismoniy shaxslar depozitlarining resurslar tarkibidagi ulushi	$\text{Jismoniy shaxslar depozitlari qoldig'i} / \text{resurslar} \times 100$	Mutaxassislar tavsiyasiga ko'ra, ushbu ko'rsatkich 20–25 % oralig'ida bo'lishi maqsadga muvofiq. Bu bank resurslarining diversifikatsiyasini ta'minlaydi.
14.	Omonatlarning harakatchanligi koeffitsiyenti	$(\text{Davri oxiridagi omonatlar qoldig'i} - \text{davri boshidagi omonatlar qoldig'i}) / \text{ma'lum davr uchun jami omonatlar kirimi}$	Mazkur ko'rsatkich aholi omonatlarining barqarorlik darajasini ifodalaydi hamda bankning depozit siyosati samaradorligini baholash imkonini beradi.
15.	Xorijiy valyutadagi majburiyatlarning ulushi	$\text{Xorijiy valyutadagi majburiyatlar} / \text{jami majburiyatlar} \times 100$	Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ushbu ko'rsatkich 20–30 % oralig'ida bo'lishi tavsiya etiladi. Bu valyuta risklarini kamaytirish va milliy valyutada barqarorlikni saqlashga yordam beradi.

Barqaror depozitlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

Barqaror depozitlar tarkibiga quyidagi komponentlar kiradi:

- talab qilib olinadigan depozitlarning barqaror qoldig'i;
- muddatli depozitlar;
- jamg'arma depozitlar.

Talab qilib olinadigan depozitlarning barqaror qoldig'i quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$TQOQBQ = [(TQODO'S) / TQOODHRKO] \times 100\%$$

Bunda:

TQOQBQ – talab qilib olinadigan depozitlarning barqaror qoldig'i;

TQODO'S – talab qilib olinadigan depozitlarning o'rtacha summasi;

TQOODHRKO – talab qilib olinadigan depozit hisobraqamlari bo'yicha kredit aylanmasi.

Ushbu ko'rsatkich bankning qisqa muddatli depozitlar tarkibidagi barqaror qismini aniqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bank likvidligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, jalb qilingan resurslarning muddatlar bo'yicha tuzilishi ham tijorat banklari resurs bazasi barqarorligini baholashda muhim ahamiyatga ega. Resurslarning muddati qanchalik uzoq bo'lsa, ularning sifati shunchalik yuqori bo'ladi. Shu bois, ushbu ko'rsatkich banklarning resurs bazasi mustahkamligini tavsiflovchi muhim mezonlardan biri hisoblanadi.

Barqaror bo'lmagan majburiyatlar deganda, odatda quyidagilar tushuniladi:

- 1 oygacha bo'lgan qisqa muddatli depozitlar;
- banklardan olingan qisqa muddatli kreditlar;
- talab qilib olinadigan depozitlar;
- boshqa qisqa muddatli majburiyatlar.
- Barqaror majburiyatlar esa quyidagilarni o'z ichiga oladi:
- 1 yildan ortiq muddatli depozitlar;
- subordinar qarzlari;
- bank kapitali.

Mazkur tasnif bank majburiyatlari tuzilmasini tahlil qilish, ularning likvidlikka ta'sirini baholash va barqaror resurs manbalarini shakllantirishda muhim metodologik ahamiyat kasb etadi

2. Solishtirma (qiyosiy) yondashuv

Banklar resurs bazasi mustahkamligini ta'minlash uchun ularning resurslarini aktivlar yoki boshqa moliyaviy ko'rsatkichlar bilan solishtirma tahlil qilish zarur. Bunday tahlil bankning moliyaviy barqarorligi, likvidligi va rentabelligini chuqur baholash imkonini beradi. Natijada banklar va investorlar oqilona qarorlar qabul qilish, boshqaruv samaradorligini aniqlash, shuningdek, mablag'larni investitsiyalarga yo'naltirish yoki kredit siyosatini shakllantirishda ishonchli asosga ega bo'ladi.

Solishtirma tahlil doirasida sof foizli spread (interest spread) koeffitsiyentini kiritish maqsadga muvofiq. Ushbu ko'rsatkich farqlilikni aks ettiruvchi muhim indikator bo'lib, quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$\text{Sof foizli spread} = \left(\frac{\text{Olingan foizli daromadlar}}{\text{Kredit portfeli}} \times 100 \right) - \left(\frac{\text{To'langan foizli xarajatlar}}{\text{Foiz to'lanadigan depozitlar summasi}} \times 100 \right)$$

Xalqaro moliya institutlari ekspertlarining fikriga ko'ra, sof foizli spreadning normativ darajasi 1,25 foiz atrofida bo'lishi bank uchun maqbul hisoblanadi.

Sof foizli spread tijorat banklarining resurs bazasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkichning yuqori bo'lishi bankka depozitlar va kreditlar bo'yicha raqobatbardosh shartlarni taklif etish, resurs bazasining narxini optimallashtirish hamda uning barqarorligini ta'minlash imkonini beradi.

Aksincha, sof foizli spreadning past bo'lishi bankning resurs bazasini kengaytirish va uni ushlab qolish imkoniyatlarini cheklaydi. Bu holat bankning rentabelligi va umumiy foydasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, banklar sof foizli spreadni doimiy ravishda monitoring qilib borishlari, uning resurs bazasiga ta'sirini chuqur tahlil qilishlari va kerakli strategik qarorlarni o'z vaqtida qabul qilishlari lozim.

Shunday qilib, sof foizli spreadni va boshqa solishtirma ko'rsatkichlarni tahlil qilish tijorat banklarining resurs bazasi barqarorligini baholashda, ularning moliyaviy holatini monitoring qilishda hamda investorlar ishonchini oshirishda muhim metodologik ahamiyatga ega.

Quyida tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini ifodalovchi solishtirma (qiyosiy) ko'rsatkichlar tizimi jadval ko'rinishida keltiriladi (2-jadval).

2-jadval. Tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini ifodalovchi solishtirma (qiyosiy) ko'rsatkichlar tizimi

№	Ko'rsatkich nomi	Formula	Iqtisodiy mazmuni va ahamiyati
1.	Kreditlarning depozitlarga nisbati (Loan to Deposit Ratio)	$\text{Kredit} / \text{Depozit} \times 100$	Ushbu ko'rsatkich bankning likvidlik darajasini ifodalaydi. Ko'rsatkichning ortib borishi bank likvidligining pasayishini anglatadi, ammo haddan tashqari past bo'lishi bank foydasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Optimal darajada bo'lishi barqaror faoliyatni ta'minlaydi.
2.	Regulyativ kapital yetarliligi	$\text{Regulyativ kapital} / \text{Riskka tortilgan aktivlar} \times 100$	Bank kapitalining risklarga nisbatan yetarliligini ko'rsatadi. Bazel talablari bo'yicha bu ko'rsatkich kamida 8% bo'lishi kerak.
3.	I-darajali kapital yetarliligi	$\text{I-darajali kapital} / \text{Riskka tortilgan aktivlar} \times 100$	Bankning yuqori sifatli kapitali yetarliligini baholaydi. Bazel standartlariga ko'ra, 6% va undan yuqori qiymat ijobiy hisoblanadi.
4.	I-darajali asosiy kapital yetarliligi	$\text{I-darajali asosiy kapital} / \text{Riskka tortilgan aktivlar} \times 100$	Bankning asosiy kapitali yetarliligini ifodalaydi. Bazel talablari bo'yicha bu ko'rsatkich kamida 5% darajada bo'lishi zarur.
5.	Leveraj koeffitsiyenti	$\text{I-darajali (asosiy) kapital} / (\text{Umumiy aktivlar} + \text{Balansdan tashqari vositalar} + \text{Hosilaviy vositalar} - \text{Nomoddiy aktivlar})$	Bazel qo'mitasi tavsiyasiga ko'ra, I-darajali asosiy kapital uchun minimal leveraj koeffitsiyenti 2,5%, I-darajali kapital uchun esa 3% etib belgilangan. Bu ko'rsatkich bankning aktivlariga nisbatan kapital barqarorligini baholaydi.
6.	Qarz yuki limiti	$\text{I-darajali kapital} / (\text{Balans va balansdan tashqari aktivlar}) \times 100$	Mazkur ko'rsatkich bankning qarz majburiyatlari darajasini ifodalaydi. Bazel talablariga muvofiq, bu ko'rsatkich 3% dan oshmasligi lozim.
7.	Aktivlar rentabelligi (ROA)	$\text{Sof foyda} / \text{Aktivlarning o'rtacha qiymati} \times 100$	Bank aktivlarining foyda keltirish darajasini ko'rsatadi. ROA ko'rsatkichi 1% dan yuqori bo'lsa, bank faoliyati samarali hisoblanadi. Eng muhimi, bu ko'rsatkich ijobiy qiymatga ega bo'lishi kerak.
8.	Kapital rentabelligi (ROE)	$\text{Sof foyda} / \text{Xususiy kapital} \times 100$	Bank kapitalining rentabellik darajasini aks ettiradi. ROE 10% dan yuqori bo'lsa, bankning moliyaviy faoliyati samarali deb baholanadi.
9.	Resurs bazasi barqarorligi koeffitsiyenti	$\text{Ma'lum davrdagi mijozlar mablag'larining o'rtacha qoldig'i} / \text{Ma'lum davrdagi mijozlar hisobraqamlaridagi kredit aylanmasi}$	Bank resurs bazasining barqaror qismini aniqlaydi. Ko'rsatkichning yuqori qiymati bank resurslarining barqarorligini hamda likvidlikning yetarliligini bildiradi.

Xalqaro bank amaliyotida yuqorida keltirilgan tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini ifodalovchi solishtirma (qiyosiy) ko'rsatkichlar tizimi keng qo'llanilib kelinadi. Mazkur ko'rsatkichlar banklarning moliyaviy barqarorligini, likvidlik darajasini va kapital yetarliligini baholashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Biroq, ushbu ko'rsatkichlardan to'liq hajmda foydalanish ayrim mamlakatlar amaliyotida turli sabablarga ko'ra cheklangan bo'lib qolmoqda.

Birinchidan, xalqaro standartlarga muvofiq ko'pchilik mamlakatlarda banklarning hajmi uncha yirik emas. Shuning uchun bu mamlakatlarda tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini baholashda asosan aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromad, xarajat, foyda, muddati o'tgan kreditlar kabi miqdoriy ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Bu yondashuv bank faoliyatini soddalashtirilgan shaklda tahlil qilishga imkon beradi.

Ikkinchidan, ayrim mamlakatlarda banklar resurs bazasining mustahkamligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar odatda miqdoriy o'sish sur'atlari orqali ifodalanadi. Bunda bank resurslari, foyda va kapitaldagi o'zgarishlar ma'lum davrlar kesimida tahlil qilinadi. Shu bilan birga, G'arb davlatlarining bank tizimi metodologiyasida solishtirma (qiyosiy) ko'rsatkichlar tizimiga alohida e'tibor qaratilib, bu usul banklarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Uchinchidan, rivojlangan mamlakatlarda banklar faoliyati muntazam ravishda keng ko'lamli ilmiy va amaliy tahlillar asosida baholanadi. Bunda yuqori malakali mutaxassislar va tahlilchilar ishtirok etadi, ularning xulosalari asosida asoslangan boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Bu esa bank tizimining barqarorligi va ishonchligini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'tish davri risklari esa ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lib, ularga texnologik yutuqlar, hukumat siyosatidagi islohotlar, past uglerodli iqtisodiyotga o'tish jarayonidagi o'zgarishlar va investorlar yoki iste'molchilarning ekologik ongining kuchayishi kiradi. Muntazam monitoring o'tkazib borilayotganiga qaramay, mazkur risk omillari o'z hajmi va yuzaga kelish davrining murakkabligi sababli moliyaviy tizimga muhim ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xalqaro valyuta fondi, Jahon banki guruhi va Xalqaro hisob-kitoblar banki kabi nufuzli institutlar tomonidan stress-test tamoyillari hamda ilg'or xalqaro amaliyot asosida yo'riqnomalar ishlab chiqilgan. Xususan, Bazel qo'mitasining 2018-yilda e'lon qilingan stress-testlar bo'yicha yangilangan tamoyillari bank muassasalari va nazorat organlariga stress-testning maqsadlari, ularni risklarni boshqarish vositasi sifatida qo'llash va natijalarni baholash bo'yicha metodologik ko'rsatmalar beradi.

Risklarning ayrim turlari siklik xususiyatga ega bo'lgani sababli, faqat o'tgan davr ma'lumotlarini tahlil qilish orqali stress-test o'tkazish risklarni to'liq baholash imkonini bermaydi. Shu boisdan, tarixiy ssenariylar bilan bir qatorda gipotetik ssenariylarni — ya'ni maksimal risk va ehtimoliy yo'qotishlarni hisobga oluvchi modellarni ishlab chiqish zarur.

Bugungi kunda bank tizimida yuzaga kelayotgan global moliyaviy o'zgarishlar va iqtisodiy shoklarga moslashish, shuningdek, barqaror faoliyatni ta'minlash uchun yangicha yondashuvlar talab etilmoqda. Shunday vositalardan biri — stress-test usuli bo'lib, u tijorat banklarining resurs bazasi barqarorligini baholashda muhim diagnostik vosita sifatida qo'llanilmoqda. Ushbu usul yordamida aniqlangan potensial tahdidlar ba'zida to'liq namoyon bo'lmasligi mumkin, ammo bu holat stress-test metodologiyasini yanada takomillashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tijorat banklari resurs bazasi mustahkamligini baholashga qaratilgan ko'rsatkichlar tizimi ilmiy asoslangan individual yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u regulyatorlar va nazorat organlari uchun tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini chuqur tahlil etish hamda risklarni boshqarish samaradorligini oshirish yo'lida metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni. <https://lex.uz/en/docs/-5841063>
2. Ширинская Е.Б., Пономарева Н.А., Купчинский В.А. Финансово-аналитическая служба в банке: Практическое пособие. — Москва: ФБК-ПРЕСС, 1998. — 144 с.
3. Иванов В.В. Надежность вашего банка. — Москва: ФБК-ПРЕСС, 1997. — 174 с.
4. Поморина М.А. Планирование как основа управления деятельностью банка. — Москва: Финансы и статистика, 2002. — 382 с.
5. Гиляровская Л.Т., Паневина С.Н. Комплексный анализ финансово-экономических результатов деятельности банка и его филиалов: учебное пособие для вузов. — Санкт-Петербург: Питер, 2003. — 240 с.
6. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учебник. — Москва: Логос, Университетская книга, 2007. — 368 с.
7. Altman, Edward I. "Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy." Journal of Finance, 1968-yil sentyabr, pp. 189–209.
8. RREconomic ilmiy jurnali. <https://reconomic.ru/journal/article/2162/> — internet manbasi.
9. Risk Management Association (RMA). <https://www.rmahq.org/> — internet manbasi.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
